

JAROMÍR JANKA

VÝVOJ A VÝZNAM ŠKOLSKÉHO ZEMĚPISU

Roku 1970 uplynulo 75 let od vzniku českého vědeckého geografického časopisu, Sborníku České společnosti zeměvědné, který byl založen, aby informoval své členy o závažných událostech v oboru a stal se tribunou pro zveřejňování výsledků, jichž členové společnosti ve své zeměpisné činnosti dosáhli. Nejširší členskou základnu tvořili vždy i dnes tvoří učitelé zeměpisu, kteří se sdružili ve vědecké organizaci právě v naději, že uvedené poslání časopisu bude plněno.

V tomto příspěvku bychom rádi ukázali, do jaké míry se na tomto dění časopis zúčastňoval právě pokud jde o problémy spojené se školní výukou a výchovou, tj. o úkoly zeměpisu, jež shrnujeme pod název úkoly školské geografie. Úzká spojitost školské geografie s geografii odbornou je samozřejmá a známá. Vždyť vědní obor je základem, na němž spočívá vyučovací předmět a jedním z předpokladů rozvoje geografické vědy je dobrá úroveň vyučování zeměpisu na středních školách, neboť z nich přichází na vysoké školy vědecký dorost.

Vznik a vývoj zeměpisu jako předmětu školního vyučování

Jako vyučovací předmět nemá zeměpis ve školách onu starou tradici, jako např. filosofie, matematika, gramatika a literatura, latina nebo jiné jazyky. Jeho jednotlivé prvky byly na našem území zařazeny do triviální školy až v 80. letech 18. století. Dlouho byl zeměpis v podřízeném postavení vůči dějepisu, pro nějž znamenal jen prostředek k lokalizaci historických objektů a dějů. I když se zeměpis (tehdy pod jménem zemězpyt, případně zeměvěda) stal r. 1807 v nižších třídách rakouských škol samostatným učebním předmětem, po celé 19. století v něm převažovalo silně historizující pojetí, jehož pozůstatky zasáhly v různých podobách nejen do předmnichovské republiky, ale projevují se občas i dnes.

Náplň látky byla zcela statická. Obsahovala ponejvíce seznamy zemí, hor, řek, ostrovů, měst a států určené k mechanickému učení nazpaměť, bez logického systému a vnitřní spojitosti. Učivo bylo prostoupeno historickými připomínkami o velkých bojištích, význačných koncilech, panovnících, místních rodácích i jiných význačných osobnostech, ale k skutečným vztahům mezi přírodním prostředím a hospodářící lidskou společností se téměř nepřihlíželo. Postupně přibývala i látka ze státovědy, občanské nauky, národopisu, politické ekonomie a branné výchovy, takže se školský zeměpis stal snůškou nejružnějších poučení, která školské orgány považovaly za potřebné sdělit žactvu, avšak jeho vlastní obsah, navíc podávaný zcela deterministicky a encyklopedicky, se téměř neuplatňoval.

Rozvoj vyspělé kapitalistické společnosti však potřeboval lidi znalé zeměpisu světa, kteří při pronikání do vzdálených končin byli oporou jejich ovládnutí a využití. V 19. století nastal v důsledku silícího průmyslového kolonialismu obrovský rozvoj světového obchodu, dopravy a exploatace-zámořských území.

Proto stavovské kruhy průmyslové, komerční, burzovní a živnostenské věnovaly zeměpisu podstatně větší pozornost než státní školská správa a zaváděly jej již dříve a ve větším rozsahu do svých škol a učilišť. Na nevyhovujícím faktografickém pojetí geografie, v němž převládala nomenklatura a topografie bez náležitých příčinných vztahů, se však ani zde mnoho nezměnilo.

Teprve r. 1869 vydáním základního říšského školského zákona v dualistické rakousko-uherské monarchii byl zeměpis všeobecně zaveden do obecných a měšťanských škol jako součást reálií, a to do všech tříd. V téže době se dostal na gymnasia, reálky a lycea a tak jej převzala i později zřizovaná reálná gymnasia. Osobou učitele byl spojen vždy zeměpis s dějepisem, neboť jiná aprobační skupina nebyla.

V Československu po r. 1918 nedošlo v postavení zeměpisu na školách k zásadním změnám, neboť byla v podstatě převzata rakousko-uherská školská soustava. Pomineme-li období nacistické okupace, za níž byl zeměpis jako celé české školství v nehlubším úpadku (i když je tu na místě vzpomenout zařazení zeměpisu na jedno z prvních míst v učebním plánu středních škol), nemůžeme ani dnes říci, že jsme spokojeni s postavením tohoto předmětu na naší socialistické škole.

Problematické je jeho začlenění do vlastivědy v 3.—4. ročníku národní školy. Na základní devítileté škole bylo zásadní chybou vypuštění zeměpisu z 9. ročníku a jeho nahrazení geologií a mineralogií v přírodopisu. Na střední všeobecně vzdělávací škole zeměpis po dlouhých bojích dostal aspoň jednu vyučovací hodinu do nejvyššího 3. ročníku. Na středních odborných školách se kromě středních ekonomických škol nevyučuje zeměpisu za čtyři roky studia ani v jedné třídě. Určité, i když jen skromnější naděje pro zlepšení zeměpisného vyučování spojujeme s připravovanou reformou celé naší školské soustavy v blízké budoucnosti. Ve vyhlášeném učebním plánu gymnasií však zeměpis ve 3. ročníku znovu chybí. Je s podivem, že předmět tak významné funkce vzdělávací i výchovné přes úsilí svých obětavých zastánců si v naší školské soustavě dosud nedokázal vybojovat místo, jaké má v jiných socialistických, ale i kapitalistických státech světa.

Zeměpis a škola v průběhu tří čtvrtin století

Když na sklonku 19. století vyšlo r. 1895 první číslo Sborníku České společnosti zeměvědné, byly již v geografii uznávány nové pokrokové proudy a směry, škola je však přijímala a vtělovala do učebních osnov jen velmi zvolna. Česká metodika zeměpisu měla v té době několik vyhraněných osobností, které přispěly k tomu, že i za podmínek národní a státní nesvobody se v tomto oboru udržoval krok se světovým vývojem.

a) Za rakousko-uherské monarchie

Od začátku 20. století k nám počaly pronikat vlivy francouzské antropografické školy, kdežto do té doby byl vývoj u nás téměř výlučně pod vlivem německé geografické vědy. Světový rozvoj geografie počal příznivěji působit i na konzervativní rakouskou školu. Postupně přijímala potřebu postavit vedle sebe obraz přírodních podmínek a lidskou činnost se zdůrazněním hospodářských poměrů, avšak stále ještě s přeceňováním vlivu zeměpisného prostředí. Změna učebních osnov z r. 1898 již přinesla požadavek práce s mapou a porozumění vzájemným vztahům v látce na podkladě srovnávání s učivem týkajícím se vlasti.

V metodice počal působit vzdělaný učitel Klement David, autor mnoha pojednání i spisů, který k nám zaváděl myšlenky cizích pracovníků. Jeho působení pokrokově zasáhlo ještě do prvních let samostatné republiky Metodikou vyučování zeměpisu na školách obecných a občanských (1922). Francouzský vliv lze pozorovat v důkladné třídílné práci Josefa Harapata, Rozpravy zeměpisné (1907—11) a F. A. Soukupa, Zeměpis na našich školách (1913). Přívrženecem zavádění hvězdářského zeměpisu a srovnávací metody byl Josef Zdeněk. Na konci století se zásluhou Josefa Jirečka a Jindřicha Metelky objevilo první české vydání školního zeměpisného atlasu Blasia Kozenna. Pod jménem Kozenn-Metelka se atlas dočkal řady postupně se zlepšujících vydání. Kolem r. 1910 ovládl tvorbu zeměpisných učebnic na tři desetiletí Stanislav Nikolaou. První původem český školní zeměpisný atlas vyšel až na sklonku monarchie r. 1915 zásluhou Františka Macháta. Na tomto díle s ním dále spolupracovali Josef Brunclík a František Škorpil.

Poslední rakousko-uherské učební osnovy zeměpisu z r. 1913 (česky až 1915) obsahují již počátky činné školy. Požadují genetickou pracovní metodu, srovnávání světa s domovem, kladou důraz na velké přírodní oblasti a mají podklad v antropogeografii, založené na znalosti fyzického zeměpisu. V praxi však byl zeměpis druhořadým předmětem. Charakter učiva zůstával encyklopedický a přibývalo negeografického učiva (historický místopis, občanská nauka), vlastní zeměpisné činnosti (práce s mapami, vycházky, zájmová činnost) se skoro neuskutečňovaly. Přežívalo též silně historizující pojetí zeměpisu. Přes kladné znění osnov měl předmět popisný ráz. Při výčtu množství dat a faktů mohli žáci stěží pochopit vlastní geografické souvislosti. Odcházeli do života se změtí a třístí různých informací, jimž však chyběly vnitřní logické vazby. Škola byla dále pod silným vlivem geografického determinismu a nevystihovala správný vztah mezi přírodním prostředím a hospodářící společností lidí.

Přes tyto nedostatky je však možno říci, že celé české školství za rakousko-uherské monarchie si vybojovalo vlivem své systematickosti, důkladnosti a důslednosti přičiněním obětavého úsilí generací nadšených učitelů přední postavení v říši i v evropském měřítku a poskytovalo příslušníkům našeho národa v oné době dobrou úroveň zeměpisných vědomostí, v řadě případů lepší, než jaké dosáhly některé větší a svobodné národy.

b) *V samostatném Československu*

Důkladně propracovanou rakouskou školskou soustavu převzala r. 1918 samostatná Československá republika, upravila ji podle státoprávních změn a přenesla i na území Slovenska a Podkarpatské Rusi, ač se tam v bývalých Uhrách poměry vyvíjely odlišně od historických zemí. Statické vyučování zeměpisu, spočívající na obsáhlém faktografickém a topografickém materiálu se nezměnilo, zůstala v něm i ústava a silný vliv dějepisu, který se projevoval zvláště ve třídách, v nichž se vyučovalo tzv. vlastivědě. Založením přírodovědeckých fakult však přibýlo studijních aprobačních skupin (k dřívější D—Z také P—Z, T—Z a později K—Z). V učebnicích převažoval vliv S. Nikolaua, který jim udával silně nacionalistický ráz. Uplatnily se učebnice i jiných autorů. Školní zeměpisný atlas řídil až do své smrti F. Machát. Po r. 1935 byl až do sjednocení kartografické tvorby v Ústřední správě geodézie a kartografie r. 1955 redigován Bedřichem Šalamonem a Karlem Kucharem. Postupně se rozvíjela tvorba školních nástěnných i příručních map a jiných vyučovacích pomůcek. Tyto práce však nebyly nijak koordinovány s učebnicemi.

V metodice vyučování zeměpisu pokračovali v práci po smrti K. Davida a J. Metelky většinou opět učitelé měšťanských škol, kdežto vysokoškolští geografové ponechávali tento důležitý obor až na prof. Jiřího Krále téměř bez povšimnutí. Svou pečlivou prací se přičinila o rozvoj zvláště K a m i l a S p a l o v á, jejíž Metodika zeměpisu na školách obecných a měšťanských vyšla v letech 1929—36 třikrát a vyniká dosud nedostíženým soupisem světové metodické literatury. Je autorkou dalších podnětných knih a statí i kartografických učebních pomůcek. V zeměpisu se stal propagátorem projektové metody a daltonského plánu P e t r D e j m e k. Metodiku vlastivědného vyučování zeměpisu (1930) napsal A l o i s T i l l e. Všichni tito pracovníci zdůrazňovali vlastivědný princip v zeměpisném vyučování vycházejíce z nejbližšího okolí žákova domova a usilovali o činnou školu s rozvinutou aktivitou žáků při vyučování.

Reformní hnutí třicátých let přineslo první vlastní československé učební osnovy (1933) s řadou kladných stránek, ale také s neblahým přerušením výuky zeměpisu v některých třídách měšťanských i středních škol a se zachováním nuceného spojení zeměpisu s dějepisem ve vlastivědě, která ve svém pojetí byla již přežitkem. Hledání nových cest ve vyučování vedlo k přílišnému pokusnictví a nevhodnému pedocentrismu, jak můžeme pozorovat ve snahách o jednotné osnování (koncentraci) učiva, cyklický postup osnov, ne vždy vhodném propagování samoučení a skupinového vyučování s individualizací, také k formalismu s přeháněním žákovské aktivity i přeceňování významu metody zeměpisných testů.

Úspěchem ve snaze oživit, zaktivizovat a prohloubit vyučování zeměpisu, zbavit je chronického formalismu a statickosti jsou Pracovní knihy zeměpisu L a d i s l a v a H a n u s e a M a r i e D r á s t o v é pro měšťanské školy (1935). Uplatňují se v nich poznámky k osnovám, které žádají zdůraznit význam poznání vlastního státu, používání map při vyučování učitelem i žáky, nutnost směřovat ke skutečnému analytickému čtení mapy. Na nižším školském stupni doporučují popisnou metodu, přecházející postupně ve srovnávací, a na vyšším stupni genetický postup s analýzou i syntézou vyššího typu a se stoupající náročností. Pokrokem je rovněž zavádění samostatných pozorování a měření, vycházky do výrobních podniků a zdůraznění významu zeměpisu pro všeobecné vzdělání i pro pochopení soudobého politickohospodářského vývoje ve světě.

Na druhé straně pokračuje snaha vkládat do zeměpisu poznatky, které tam nepatří, např. výklady z teorie národního hospodářství. V praxi se však dosud málo uplatňovala snaha po chápání příčinných vztahů mezi přírodním prostředím a společenským vývojem lidstva. Stále ještě převažovalo prosté konstatování místo skutečného výkladu jevů. Vedly k tomu též učebnice přeplněné údaji nezeměpisného charakteru.

Postupně se zhoršující mezinárodní situace vedla r. 1936 k doplnění učebních osnov o úkoly branného zeměpisu a k zavedení pravidelných pochodových cvičení se zeměpisnou náplní (topografická cvičení, čtení mapy, orientační úkoly v terénu, kresba náčrtů panoramatických a mapových). Po mnichovské krizi a ztrátě státní samostatnosti r. 1939 se zeměpisu dává funkce jakéhosi soustřeďujícího předmětu mezi přírodovědeckými a duchovněnými obory. Zostřování okupačního režimu vedlo r. 1941 k zákazu vyučovat zeměpisu jakékoli země na světě kromě protektorátu Čechy a Morava a Velkoněmecké říše. Vedle toho byl do škol zařazen ještě obecný fyzický zeměpis. Na středních školách bylo nařízeno vyučovat zeměpisu německým jazykem. Takto zkomolené vyučování napáchalo mnoho škod na celkové úrovni tehdejší generace studentů.

c) *Po druhé světové válce*

Po osvobození republiky r. 1945 se stala ve vyučování zeměpisu prvořadým úkolem náprava chyb způsobených zásahem cizí moci a nutnost vyrovnat se se změnou společenského řádu, která vyplynula z výsledku války. Přestavba probíhala v několika etapách školské legislativy a vždy měla hluboký odraz v učebních plánech školských cyklů i v učebních osnovách předmětů. Nebylo to snadné, neboť staré pojetí zeměpisu v duchu převládajícího geografického determinismu a objektivismu, v němž byly vychovány celé generace učitelů, bylo hluboce zakořeněno. Znalosti marxistického světového názoru a jeho aplikace na geografii k nám pronikala jen zvolna a nikoli vždy ve správném směru. Ve snaze seznámit mládež s podstatou převratných společenských změn a získat ji pro výstavbu socialismu, byly do zeměpisu jako součástí tzv. společenských nauk včleněny četné a obtížné prvky z politické ekonomie, marxistické filosofie, historického a dialektického materialismu, aniž se přitom náležitě přihlíželo k věkové vyspělosti žáků a k tomu, zda toto učivo je vůbec součástí zeměpisu. V hodnocení látky často chyběla potřebná kritičnost.

Úkolem vyučování zeměpisu je dát žákům soustavné poznatky o vnějším světě, aby se v něm dovedli správně orientovat. Zdůrazňuje se, že zeměpis není jen přírodní vědou, nýbrž i společenskou, poněvadž jeho úkolem je vycházet ze vztahů ve výrobních poměrech a správně je hodnotit v souvislosti s vlivy přírodního zeměpisného prostředí na vývoj společnosti. Proto zeměpis probírá současný stav výrobních sil ve světě geograficky rozložený. Toto nepochybně správné pojetí našeho předmětu však bylo vlivem tehdejších politických poměrů ve stalinském období silně porušeno. Navíc ani zdaleka nebyl skončen zápas se starým formalistickým vyučováním zeměpisu. Tyto poměry silně ovlivnily celý poválečný vývoj vyučování zeměpisu na našich školách. Nejvíce trpělo častými nedomyšlenými změnami.

Založením metodického časopisu pro společenské nauky byla vytvořena základna pro teoretické i praktické řešení otázek spojených s vyučováním zeměpisu v článkách, studiích, recenzích i návodech k vyučovacímu postupu. Složitě a často rozporné hledání nové cesty se vedle obsahu časopisu projevilo i v jeho názvu. Byl založen r. 1945 jako *Politická výchova* a po pěti číslech přejmenován na *Občanskou výchovu*, po dvou letech na *Společenské nauky ve škole* a po třech letech na *Společenské vědy ve škole*, pod kterýmžto názvem se udržel opět jen dva roky. Od r. 1954 se na pět let od ostatních předmětů oddělil časopis *Zeměpis ve škole*, avšak pak opět následovalo sloučení s dějepisem a časopis vycházel po deset let pod názvem *Dějepis a zeměpis ve škole*. Od r. 1968 se *Zeměpis ve škole* opět osamostatnil. Obsah časopisu i jeho vypravení se postupně zvolna zlepšuje. Vedoucím redaktorem je v současné době prof. **O t a k a r T i c h ý**.

Soustavněji se pokusili řešit postavení zeměpisu v školském systému autoři metodik v knižních publikacích. V prvním období převládala u nás, často málo kriticky bez ohledu na zvláštnosti našich poměrů, sovětská praxe, jejímž výrazem se staly překlady knih **V. G. E r d e l i**, *Methodika zeměpisu* (1952) a **N. N. B a r a n s k i j**, *Náčrtok školskej metodiky ekonomickej geografie* (1953). Pak počaly vycházet již domácí práce, jako **S. M a ř a n** — **J. D o u b r a v a** — **J. B a r k m a n o v á**, *Methodika vyučování zeměpisu na národních školách* (1956), slovenské skriptum **Š. H a č u n d a**, *Kapitoly z metodiky zemepisu* (1957) a skripta pro dálkově studující **O. T i c h ý** — **J. J a n k a**, *Methodika zeměpisu* (1959 s dalšími vydáními 1963 a 1965 a v překladu do slovenštiny a maďarštiny) a **J. D o u b r a v a**, *Kapitoly z metodiky vyučovania zemepisu* (1963).

K celkové koncepci geografie promluvil z domácích vědců jako první Jiří Král prací Úkoly českého zeměpisu (1945). Na jejím utváření byl nejsilnější vliv sovětské vědy, formulované v překladech prací I. I. Ivanov - Omskij, Geografické prostředí a vývoj společnosti (1952) a V. A. Anučin, Teoretické problémy geografie (1962). Teprve značně později se počalo přihlížet též k pracem autorů z jiných států.

Od skončení okupace byl pověřen hlavními pracemi na tvorbě učebních osnov a učebnic Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Poněvadž se ukázalo problematickým používat v nové situaci učebnic z předmnichovské republiky, byly v letech 1945–49 znovu vydány upravené dotisky Pracovních knih zeměpisu L. Hanuse — M. Drástové. První poválečné učebnice v lidově demokratickém státě vznikly po vydání základního zákona o jednotné škole v letech 1949–53 prací kolektivů autorů, které pro střední školy řídila Marie Kožíšková, pro gymnasia a vyšší hospodářské školy Jaromír Janka. Tak získaly školy šest učebnic, které novým zpracováním látky, metodickým postupem a dobrou úrovní ilustrační a grafické výpravy splnily své poslání. Pro tehdejší obchodní akademie vyšel v r. 1947 v SPN I. díl učebnice hospodářského zeměpisu od Otakara Tichého, v níž se již objevují snahy po diferenciaci učiva a prvky programovaného vyučování.

Reformou z r. 1953 byly zřízeny osmileté a jedenáctileté střední školy s nepřerušným vyučováním zeměpisu, ale s příliš zkrácenou školní docházkou a s nezdravou výchovnou uniformitou. Také pro toto období 1954–57 vznikly další učebnice zeměpisu, při nichž většinu organizační i autorské práce vykonali Stanislav Mařan a Josef Dobra. Tyto knihy nedosahovaly úrovně předešlých. V obou etapách byly vydávány zvláštní metodické stati pro učitele, které měly pomoci odstranit zjištěné nedostatky při osvojování učiva žáky, v plnění vzdělávacích a výchovných cílů školy vhodnými metodami i formami vyučování.

Snaha po redukci nadměrného množství učiva vedla k neúspěšnému zpracování příliš zestručněných pokusných učebnic v letech 1958–60, které přežívaly do prvních let další školské reformy vyhlášené zřízením základních devítiletých škol a středních všeobecně vzdělávacích škol r. 1960. Učebnice z obou školských cyklů tohoto období platí s úpravami dosud. Jsou pečlivěji vypracovány, avšak některých metodických i věcných závad se nezbavily. Koncem šedesátých let se opět uvažuje o další, v pořadí již šesté školské reformě. Významné je postupné obnovování gymnasií a pokračující diferenciaci se specializací.

O něco klidnější byl poválečný vývoj školské kartografické tvorby. Do r. 1956 vycházela další vydání školního zeměpisného atlasu Šalamonova-Kuchařova, doplňovaná příručními i nástěnnými mapami a sériemi obrysových map. Nejvíce jich zpracovali K. Kuchař a J. Janka. Potom převzala mapovou a atlasovou produkci ÚSGK, která spolupracovala s lektorskými radami, složenými ze školských praktiků. Vyšla řada vydání Školního zeměpisného atlasu pro oba školské cykly, atlasu pro národní školy a atlasu Československa. Již několik roků se pracuje na Jednotné soustavě školních kartografických pomůcek, která se má stát moderním soustavným dílem zpracovaným podle učebních osnov a učebnic zeměpisu. Brání tomu však stále pokračující zásahy do školského systému, s nimiž tvorba map nemůže držet krok. Teprve nyní se blíží dokončení řada základních a oblastních nástěnných školních map, avšak jejich zdlouhavé vydávání způsobuje na školách vleklý nedostatek nástěnných map. Kromě toho JSŠKP nezahrnuje celý soubor kartografických pomůcek. Obsahuje zatím jen část ma-

povou a atlasovou. Proto se katedra geografie přírodovědecké fakulty UP v Olomouci ujala úkolu doplnit tuto sbírku pomůckami trojrozměrnými, zejména modely a přístroji z oborů matematické geografie a kartografie.

Již tento přehled, týkající se jen jednoho z předmětů naší povinné a výběrové školy, ukazuje, jak často a bez náležitého ověření v delší praxi se jedno pojetí naší školy ukvapeně nahraňuje další reformou, jestliže za pouhé čtvrt století vstupujeme již do šesté koncepce školské soustavy. Je známo, že tato skutečnost způsobila vážnou rozkolísanost a malou efektivnost systému vzdělávání a výchovy československé mládeže, jejíž neblahé důsledky pozorujeme na všech stranách. Práce učitelů a všech ostatních školských pracovníků tím byla znesnadněna a dosažené výsledky v našem pedagogickém úsilí zdaleka neodpovídají vynaložené práci pro školu.

Sborník a školská geografie

Při pohledu na dosavadních 75 ročníků Sborníku Československé společnosti zeměpisné je třeba uvést, že otázky školské geografie v něm nacházely jen velmi malou odezvu, ačkoli jeho zakladatelé r. 1895 a první pořadatelé Jindřich Metelka a Josef Frejlach byli výbornými středoškolskými profesory zeměpisu. Frejlach brzy zemřel (1898), ale Metelka byl odpovědným redaktorem 16 ročníků Sborníku do r. 1910. Řada školských praktiků se vystřídala v redakčním výboru. Zvláště dlouho v něm působil známý autor středoškolských učebnic Stanislav Nikolau (1911–44), v období 1932–41 jako předseda redakčního výboru. Mezi členy redakčního výboru nacházíme další metodiky zeměpisu, jakými byli K. Bečka, A. Tille, J. Kořenský, J. Zdeněk, F. Machát, J. Stěhule, R. Turčín. Žádný z nich však nepodal ve Sborníku přehledný článek o problémech metodiky zeměpisu a někteří nepřispěli ani menšími statěmi. Mezi autory článků, zpráv a recenzí metodického obsahu v slabě obsazené rubrice Zeměpis a škola jsou J. Frejlach (v prvním ročníku píše o fyzikální geografii jako vyučovacím předmětu), F. Kolářek, J. Janka, S. Nikolau, K. Urban. V recenzích se věnuje menší pozornost německým metodikům (Ch. Gruber, J. Günther, H. Harms, K. Langenbach, H. Ostermann), z českých publikací se komentují práce J. Harapata, K. Davida, K. Spalové, F. Macháta, z učebnic nejpodrobněji knihy S. Nikolaua, dále O. Olivy, F. Zpěváka a K. Urbana. Životních dat některých školských pracovníků se vzpomíná v osobních zprávách.

Ani v druhém půlstoletí Sborníku po druhé světové válce se pro školskou geografii podmínky nezlepšily. Její rubrika je zařazována nahodile a nepravidelně a většinou v ní najdeme zprávy o stavu geografie pouze na vysokých školách. Zásadní články k středoškolskému zeměpisu napsali jen M. Riedlová a O. Tichý, menší zprávy a recenze M. Malý, V. Letošník, D. Louček, J. Janka, L. Skokan, C. Votrúbec. Z tohoto neuspokojivého stavu však nelze obviňovat jen redakční radu Sborníku, která je si vědoma slabosti své školské rubriky. Ve výhledech další činnosti si v roč. 1968 stěžuje vedoucí redaktor prof. Jos. Kunský na naprostý nedostatek vhodných příspěvků pro rubriku Zeměpis a škola. S tím je jistě třeba souhlasit, i když pokládáme za nutné upozornit na stanovisko redakce Sborníku z minulých let, kdy zastávala názor, že příspěvky z oboru metodiky Sborník uveřejňovat nemá, protože metodika zeměpisu má svůj vlastní časopis. Do jaké míry byl tento názor redakce správný, nechceme posuzovat. Jsme však přesvědčeni, že v tomto směru zůstává příležitost k uplatnění našeho nejstaršího odborného geografického časopisu pro rozvoj teorie i praxe

vyučování zeměpisu na školách a pro zlepšení jeho výsledků skoro nevyužitá, což je bezesporu na škodu věci.

Zásadní změna by se měla stát úkolem metodiků zeměpisu při vstupu do poslední čtvrtiny století existence Sborníku ČSZ, i když učitelé mají od r. 1945 školský metodický časopis, který dosáhl r. 1968 již 23 svazků. Neujasněnost cíle i prostředků ve výchově a tápání při hledání správných forem práce nebyly dosud odstraněny. Je to velmi důležitý úkol, neboť při málo efektivní práci základní a střední školy má velmi ztíženou pozici též vysoká škola, která přebírá své posluchače z maturantů. Současný stav neslouží ke cti naší pedagogice.

JIRÍ V. HORÁK — LUDVÍK LOYDA

ORIENTÁLNÍ NÁZVY NA ZEMĚPISNÝCH MAPÁCH

Jednou z velkých slabin našich i zahraničních map pro školy a veřejnost je mimo jiné i geografické názvosloví. Zvláště nejednotná jména sídel vytvářejí skutečný chaos, v němž se vyzná snad zkušený filolog, ale který je často pro žáka i geografa spíše jen ukázkou babylonského zmatení jazyků. Mapa tak ztrácí svou mezinárodní použitelnost a tím nám i ztěžuje spojení se světem.

Zatímco v zemích užívajících latinky jsou už delší dobu bez velkých potíží nahrazovány národní názvy (Vídeň, Paříž ap.) oficiálním zněním (Wien, Paris), přičemž národní názvy zůstávají někdy v dubletách, geografické názvosloví v zemích neužívajících latinky zůstává v podstatě nezměněno až do 2. světové války.

Nejen k nám, ale do celé Evropy přicházely dlouho informace o orientálním světě převážně prostřednictvím literatury a map Angličanů a Francouzů, kteří buď přímo jako kolonialisté nebo aspoň jako nejdůležitější a často i jediní obchodní partneři udržovali hlavní styk s těmito zeměmi. Vznik nových suverénních států musel samozřejmě rušivě zasáhnout i do dosavadních zeměpisných názvů v celé této oblasti. Sami Angličané a Francouzi začínají respektovat tento vývoj a snaží se, i když zatím jen ojediněle, vystihnout svými jazykovými možnostmi přepis orientálních názvů v nových státech, které ještě neužívají latinky.

K podobným pokusům, vyjadřujícím jistě dobrou vůli i snahu o respektování jazyka těchto mladých států, jsme se samozřejmě připojili i my. U nás se tento problém stal otázkou také politickou. Chtěli jsme „odstranit používání anglických, francouzských i jiných předpisů, které je u nás nevhodné a odporuje nejen zásadě uznávání rovnoprávnosti národů, jejich kultury a jazyka, ale i praktickým požadavkům přesnosti a srozumitelnosti“ (lit. č. 55).

Různé nové přepisy orientálních zeměpisných názvů vznikají dnes na celém světě. Protože však většina orientálních států (kromě např. Turecka) dodnes nezavedla nebo ani nenavrhl jednoznačný oficiální přepis svého písma do latinky, pak každý evropský jazyk se snaží zeměpisné názvy z této oblasti přepisovat po svém v duchu svého pravopisu. Přitom ovšem i v rámci jednoho jazyka došlo v průběhu posledních 20 let k vytvoření několika často velmi odlišných přepisů. Např. alžírské město Constantine všude užívané v této transkripci, je u nás přepisováno jako „Kustantína“ (lit. č. 24) nebo „Ksantína“ (lit. č. 33); podobně i El Goléa je u nás psána jako „Gúlija“ (lit. č. 24) nebo „Klía“ (lit. č. 33).